

БУЎҒУСИ БАКАЛАВРЛАРНИНГ ЭКОЛОГИК ТАЪЛИМГА ТАЙЁРГАРЛИГИ ТУШУНЧАСИ ВА ТУЗИЛИШИ

Турсынбекова Кундыз Жолдасбековна

Қорақалпоқ давлат университети

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8381006>

Аннотация. Мақолада буғуси бакалаврларда экологик таълимни шакллантиришнинг мазмуни, технологияси, методлари ва методологиясига янгича ёндашув ҳақида сўз юритилиб, шахснинг юксак қадриятини шакллантиришга қаратилган тарбиянинг назарий ва амалий асослари кўрсатилган.

Таянч тушунчалар: таълим, тарбия, экология, ахлоқ, маданият, нафосат, психология, ўз-ўзини тарбиялаш, ўзлигини англаш, комил инсон, шахс.

CONCEPT AND STRUCTURE OF ENVIRONMENTAL EDUCATION TRAINING OF UNDERGRADUATE STUDENTS

Abstract. The article talks about a new approach to the content, technology, methods and methodology of forming environmental education among undergraduates, and shows the theoretical and practical foundations of education aimed at forming a high value of the individual.

Key words: education, training, ecology, morality, culture, sophistication, psychology, self-education, self-understanding, complete human being, person.

КОНЦЕПЦИЯ И СТРУКТУРА ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ БАКАЛАВРИАТА ПО ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Аннотация. В статье говорится о новом подходе к содержанию, технологии, методам и методике создания экологического образования магистрантов, показаны теоретические и практические основы образования, направленного на формирование высокой ценности личности.

Ключевые слова: образование, воспитание, экология, нравственность, эстетика, личность, самопознание.

Дунёда ижтимоий институтлар, давлат ва нодавлат ташкилотлар ҳамкорлиги асосида талабаларда қатъий ҳаётий позицияни қарор топтириш, экологик тарбиянинг самарали технологияларини ишлаб чиқиш, ижтимоийлашувни таркиб топтиришнинг аутопсихологик механизмларини такомиллаштиришга доир қатор илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Ўқувчиларни умуминсоний қадриятлар негизида ахлоқий ва экологик тарбиялашнинг кўмакчи компьютерли тизими ва виртуал таълим технологияларини ишлаб чиқиш, аудитория ва аудиториядан ташқари машғулотларнинг педагогик имкониятларини интеграциялаш асосида талабаларни ижтимоий ҳаётга тайёрлашнинг мақбул йўллари амалиётга жорий этиш муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда ривожланган мамлакатларда экотаълим – дастури, талаблар кундалик ҳаётларида дуч келадиган қийинчиликларни енгишда зарур бўладиган танқидий тафаккур ва муаммоларни ечиш кўникмаларини ривожлантириш талабаларда табиатга эстетик муносабат ва амалий кўникмалар шакллантирилади.

Мамлакатимизда таълим-тарбия тизимини такомиллаштириш, таълим олувчиларни маънавий-ахлоқий ва экологик тарбиялашнинг ва маърифий ишларнинг самарали шакллари ҳамда услубларини ишлаб чиқиш, миллий-маданий меросимиз ва халқ анъаналарини

тиклашга қаратилган амалий ишлар натижасида талабаларни ахлоқий ва экологик тарбиялаш, кадриятли йўналтириш орқали ижодкорлик қобилиятларини шакллантиришнинг арт-технологияларини жорий этиш имконияти кенгайтирилди.

Э.Ж.Икромов [3; 166] тадқиқотида инсон ва табиат ўртасидаги кўп қатламли муносабатлар жараёнида психиканинг нафақат онгли қисмини, балки унинг тузилишидаги онгсизни ҳам ҳисобга олиш муҳимлиги қайд этилган. Шундай экан, бўлажак ўқитувчи боланинг ўқитувчи билан, умуман жамият ва табиий муҳит билан муносабатларига психиканинг чуқур тузилмалари таъсирида бўлиши мумкинлигини тушуниши зарур. Бу ўқитувчининг ўзига хос хулқ-атворида ҳам тааллуқлидир: унинг хулқ-атворининг яширин, баъзан онгсиз мотивларини очиб бериш у ёки бу ҳаракат ва хатти-ҳаракатни тўғрилашга, унинг муаммоларининг моҳиятини тушунишга ва уларни касбий ва ҳаётда бартараф этишга ёрдам беради.

Шундай қилиб, юқоридаги фикрларни умумлаштириб, шуни таъкидлаймизки, бўлажак ўқитувчининг экологик таълим фаолиятига тайёрлиги таркиби учта ўзаро боғлиқ компонентлардан иборат: мотивацион-семантик, аффилиатив-гностик ва фаолият-рефлексив (1-расм).

Расм. 1. Бўлажак ўқитувчининг мактабда экологик таълим фаолиятига тайёрлиги тузилиши

Бўлажак ўқитувчининг мактабда экологик таълимга тайёрлигининг ушбу таркибий қисмларига биз чуқур психологик асосларни кўямиз. Биз бу ёндашувни қуйидагича асослаймиз. Деярли ҳар бир ўқитувчи ўзининг педагогик фаолияти жараёнида умуман унинг касбий фаолиятининг семантик мазмуни, у ёки бу ҳаракат ёки мулоқот ҳаракатининг мақсадга мувофиқлиги билан боғлиқ бўлган баъзи бир шахс ичидаги зиддиятларга дуч келади. Бир томондан, бундай фикрлаш ўқитувчининг профессионал ўзини ўзи ривожлантириши учун жуда фойдали бўлиши мумкин. Бу ўқитувчи ўз фаолиятини қайта кўриб чиқиш, уни яхшилаш, яъни шахсан ва касбий ўсишни бошлаганда содир бўлади. Бошқа томондан, бундай ички қийинчиликлар ўз касбий фаолиятининг маъносини йўқотишига ва шунга мос равишда шахсиятнинг бажарилмаслигига олиб келиши мумкин. Шу сабабли, баъзан кераксиз ва бундан ташқари, хавфли тажрибаларнинг олдини олиш учун талабалар - бўлажак ўқитувчиларни тайёрлаш босқичида уларга экологик таълим фаолиятининг аҳамияти ва субъектив аҳамиятини топиш ва тушунишга ёрдам бериш керак.

Бундан ташқари, экология соҳасида мукамал чуқур номларга эга бўлган ўқитувчи уларни экологик таълимнинг моҳиятига киритилган даражада аҳамиятли даражада етказа олмаслиги ҳам мумкин. Бундай ҳолда, у ўз фаолиятидан қандайдир норозиликни ҳам ҳис

қилиши ёки унинг импульсларига жавоб бермайдиган ўқувчиларга салбий муносабатни шакллантириши мумкин.

Шунинг учун биз тайёргарликнинг ҳар бир таркибий қисмига киритган мулоқот механизмлари, ривожланиш психологияси, шахс психологияси ҳақидаги билимлар бўлажак ўқитувчига бундай дақиқаларни тўғрилашга ва келажақда мактабда экологик таълим фаолиятини самарали қуришга ёрдам беради. Шу билан бирга, ушбу фаолият, олдинги бандда таъкидланганидек, талабалар билан ўзаро муносабатлар билан чекланмайди, экологик таълимни таъминловчи ижтимоий шериклар (музейлар, кутубхоналар, кўриқхоналар) билан ишлаш муҳимдир, бу ҳам психологик саводхонликни назарда тутди.

Бўлажак ўқитувчининг мактабда экологик таълимга тайёрлиги мураккаб ҳодиса бўлиб, у одатда учта компонентни бирлаштирадиган шахсий хусусият сифатида белгиланади. Бизнинг фикримизча, ушбу турдаги фаолиятга тайёргарликни тушуниш университет ўқитувчиларига талабаларнинг мактабда экологик таълимга тайёрлигини шакллантиришга малакали ёндашишга ёрдам беради.

Қорақалпоғистон Республикаси, кўплаб мутахассисларнинг фикрига кўра, мустақил ноёб табиий ёдгорликдир. У гўзалликка бой кўплаб жойларни ўз ичига олади: булар тоғлар, дарёлар, кўллар, шаршаралар, ўрмонлар ва бошқалар. Республиканинг кўплаб ўсимликлари ва ҳайвонлари Қизил китобга киритилган ва ноёб. Шу қаторда тарихий ва меъморий ёдгорликлар ҳам сақланиб қолган. Афсуски, Қорақалпоғистонда содир бўлган ҳар хил воқеалар натижасида уларнинг баъзилари қайтариб бўлмайдиган даражада йўқолди. Шу муносабат билан аҳоли ва ёш авлоднинг вазифаси Қорақалпоғистон экологиясини ривожлантириш, иқтисодиётни, ишлаб чиқаришни, қишлоқ хўжалигини, лекин биринчи навбатда, таълимни “яшиллаштириш” керак. Ижтимоий экологик институтлар орасида таълим муассасалари устунлик қилади. Унда она замин, республика ёки мамлакат экологиясини тиклаш ва асраб-авайлаш борасидаги мақсадли ва тизимли ишлар ҳақида гапиришга асос бор. Бу эса таълим муассасаларини бу ишга жалб этиш зарурлигини билдиради. Хусусан, мактабгача ва бошланғич мактаб ёшидаги болаларда экологик саводхонликни, ўсмирларда экологик маданиятни, умумтаълим мактаб ўқувчиларида ҳамда олий таълим талабаларида экологик маданиятни шакллантириш бўйича педагогик ишларни ривожлантириш мақсадга мувофиқдир. Ушбу хулоса аввалроқ ушбу йўналишда ўтказилган тадқиқот натижаларига тўлиқ мос келади [6;646].

Шу билан бирга, педагогик нуқтаи назардан бундай қийин вазифани муайян тайёргарликка эга бўлган ва (ёки) муайян тайёргарликдан ўтган ўқитувчи (ўқитувчи) бажариши керак. Бундай машғулотлар, биринчи навбатда, маълум бир мавзу оид бўлган интеллектуал ва коммуникатив қобилиятларни ривожлантириш даврида амалга оширилиши керак, деб ҳисоблашга асослар мавжуд. Мутахассисларнинг фикрича, бундай нозик давр ўсмирлик даврида содир бўлади. Шу муносабат билан шунини таъкидлаймизки, талаба ёшининг психологик хусусиятлари шахсни касбий фаолиятга тайёрлаш ва ҳаёт режаларини шакллантиришнинг муҳим босқичи сифатида кўплаб ўқитувчилар ва олимларнинг диққат марказида бўлган.

Шундай қилиб, Н. И. Кобзеванинг таъкидлашича, замонавий университет талабалари кейинги интеллектуал ривожланиш имкониятларига эга бўлган ёшлардир, улар замонавий жамиятнинг энг муҳим ақлий салоҳиятини акс эттиради. Муаллифнинг ушбу

ёшни шахс шаклланишининг кўп каналли тузилмаси сифатида тушуниши бизда катта таассурот қолдирди. Шу муносабат билан бўлажак ўқитувчини университетда ўқиш даврида мактабда экологик таълимга тайёрлаш зарур, деб ҳисоблаймиз. Бунинг сабаби шундаки, талабалик ёшининг ёш чегараларида ёшликнинг психологик хусусияти яққол намоён бўлади - келажакка интилиш, ҳаёт ва касбий режаларни қуриш ва амалга ошириш [5; с.145].

Бизнинг тадқиқотимизда биз экологик таълим фаолиятини амалга оширишда узок муддатли истиқболга эътибор қаратиш ғоясини илгари сурмоқдамиз. Бундан ташқари, ўсмирлик даврида касбий ўзини ўзи белгилаш унинг шаклланишини яқунлайди, шунинг учун талабалар ўзларининг касбий фаолиятида ўзлари учун устуворликларни аниқлай оладилар. Университет ўқитувчиларининг вазифаси мактабда экологик таълим фаолиятини амалга оширишда бўлажак ўқитувчиларнинг эҳтиёжларини таъминлашдир.

Психология фанида шахсга нисбатан "шаклланиш" тушунчаси объектив ва табиий жараён сифатида қаралади, бунда шахс таъсир объекти ва фаолият ва мулоқот субъекти сифатида ишлайди [4; 326]. Шу билан бирга, психологларнинг таъкидлашича, шахс ташқи ва объектив муҳит билан фаол ўзаро таъсир қилиш жараёнида ижтимоий ривожланган тажрибани ўзлаштириш ва ўзлаштириш орқали шаклланади. Қоида тариқасида, шахс эрта ўсмирлик даврига нисбатан нисбатан шаклланган ҳисобланади ва кейинчалик у ҳаётнинг турли соҳаларида янада ривожланади. Шу билан бирга, индивидуал қобилиятларни, хусусан, касбий ва ҳаётий қобилиятларни шакллантириш индивидуал меҳнат функцияларини ўзлаштириш жараёнида амалга оширила бошлайди. Шу муносабат билан, мактабда бўлажак ўқитувчининг экологик таълимга тайёргарлигини шакллантиришни шахсни ўзининг бўлажак касби дунёси билан дастлабки танишиш жараёнида амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади, деб ҳисоблаймиз. Бундан ташқари, шаклланиш жараёни - бу шахснинг муҳити ва унинг фаолиятига асосланган босқичма-босқич фаолият бўлиб, у қиймат, когнитив ва фаолият соҳаларидаги ўзгаришлар билан тавсифланади.

Шу муносабат билан экологик таълим фаолиятини амалга оширишга тайёрликни шакллантиришни ўқувчининг ўз фаолиятига аниқланган ва йўналтирилган ташқи таъсирлар қатори сифатида қараш керак. Юқорида айтилганларга асосланиб, биз келажакдаги ўқитувчининг мактабда экологик таълим фаолиятига тайёрлигини шакллантиришни унинг шаклланишининг босқичма-босқич жараёни сифатида белгилаймиз, бу бўлажак ўқитувчига экологик таълимнинг ўқув, тарбиявий, коммуникатив, тартибга солиш ва прогностик функцияларини бажаришга имкон беради. Шуни таъкидлаш керакки, ўрганилаётган тайёргарликни шакллантириш жараёни негизида ҳозирги вақтда бўлажак ўқитувчида ҳали етук бўлмаган ва натижада тулиқ аниқланмаган бир қатор ақлий функциялар учун мос ёзувлар мавжуд. Шунга кўра, тайёрликнинг мотивацион-семантик, аффилиатив-гностик ва фаоллик-рефлексив компонентларидаги йўналтирилган ва қайтарилмас ўзгаришлар унинг шаклланиш жараёнини белгилайди. Бошқа нарсалар қаторида, инсоннинг яшаш майдонини англаш ва шаклланиши (К. Левин бўйича) ҳам шу ерда содир бўлади, деб ҳисоблаймиз.

Шу билан бирга, агар ўқувчининг нисбатан шаклланган шахси ўзининг теварак-атрофдаги коинот билан алоқасини тушунса ва уни тартибга солса, унинг хулқ-атвори

экологик жихатдан қулайроқ бўлади ва ўз она юрти экологиясидан бошлаб, сайёрамиз экологиясини асраб-авайлашнинг муҳимлиги ҳақидаги баёнотлар кўпроқ ишонарли.

REFERENCES

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: «Ўзбекистон», 2012.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2013 йил 27 майда- ги «2013–2017 йилларда Ўзбекистон Республикасида атроф-муҳит муҳофазаси бўйича ҳаракатлар дастури тўғрисида» ги 142-сонли қарори. (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 22-сон, 282-модда; 2017 й., 19-сон, 345-модда)
3. Икромов Э.Ж., Хатамов А.А. Шахсинг экологик маданияти. Тошкент: ИбнСино, 2001. –Б.15-16.
4. Мамашокиров С. Экологик фаоллик ва масъулиятни шакллантиришда ижтимоий-сиёсий омилларнинг роли. Фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун диссертация. Тошкент: 1997, -Б. 32.
5. Кобзева, Н. И. Возрастной и социально-психологический портрет современного студента образовательного процесса вуза / Н. И. Кобзева // Современные исследования социальных проблем. 2011. – Т. 8. – №4. [Электронный ресурс]. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/vozzrastnoy-i-sotsialno-psihologicheskiy-portret-sovremennogo-studenta-obrazovatel'nogo-protsesssa-vuza>.
6. Кистаубаев С.У. Шахс экологик дунёқарашини шакллантиришда миллий қадриятларнинг ўрни// Фалсафа фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертацияси. –Тошкент: ЎзМУ, 2019. –Б, 64-65.
7. Асаматдинова Ж., Турсынбекова К. САМОВОСПИТАНИЕ И САМОРЕАЛИЗАЦИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТОВ //Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 255-260.
8. Zholdasbekovna T. K. FORMING A RESPONSIBLE ATTITUDE TO NATURAL RESOURCES AND WASTE IN FUTURE BACHELORS BY MEANS OF KARAKALPAK PEDAGOGY //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR). – 2022. – Т. 8. – №. 12. – С. 173-175.
9. Тажимуратова Ш. С. САНЪАТШУНОСЛИК ФАНЛАРИНИ ЎЎҚИТИШ ОРҚАЛИ ТАЛАБАЛАРНИНГ МУСТАҚИЛ ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ. – 2023.
10. Tajimuratova S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 196-203.
11. Saginbaevna T. S. FORMATION OF STUDENTS'SKILLS OF INDEPENDENT PERFORMANCE THROUGH THE TEACHING OF ART HISTORY //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – Т. 9. – С. 386-392.
12. Tajimuraova S. S. INFORMATION AND COMMUNICATIONS IN MANAGEMENT //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 5. – С. 509-511.